

Pälvi – balttilainen laina

OLLI NUUTINEN

Suomen sanalla *pälvi* (*pälven*) ja sen rinnakkaisasuilla *pälve*, *pälvä*, *pälveke* ja *pälvänne* on Suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan seuraavia merkityksiä: 'pienehkö, kasvamaton paikka pellossa; palamaton kohta kaskessa; lumeton kohta (keväisessä maassa); lumipilkka (tunturin laidassa); paikka, josta lumi on sulanut ennen kuin muualta; kasvamaton kohta pellossa; jäätyvätön paikka; laaja tyven kohta meressä'. *Pälvi* mainitaan tunnetuksi itämurteissa, Pohjanmaalla, Peräpohjolassa ja Länsipohjassa, *pälve* joissakin läntisissä murteissa (Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla, Satakunnassa, Iitissä ja Jaalassa) ja *pälvä* Keski-Pohjanmaalla. Sana puuttuu kokonaan lounaismurteista ja suurimmasta osasta hämäläismurteita. SKES:n mukaan se esiintyy suomen lisäksi karjala-aunuksessa (*pälvi* 'keväinen lumeton maankohta'), lyydissä (*pälv*, pl. *-ed*. 'pälvi, sula maankohta') ja etelävirossa (*pälv*. gen. *pälve* t. *pälva*, 'paljas kohta lumen sulamisen aikana; palamatta jäänyt kohta kaskessa; lannoitettaessa tyhjäksi jäänyt paikka') sekä lapissa, jossa on tapahtunut metateesi; esim. lpN *biew'lä*. Lapin merkitykseksi on ilmoitettu 'lumeton maa, maankohta, pälv'.

A. Sabaliauskas on selviteltyt vuonna 1974 ilmestyneessä pienessä tutkimuksessaan liettuan kielen murreosan *pālvė* taustaa (Sabaliauskas 1974: 210–211). Hän esittää sanan merkitykseksi 'Ebene, tief gelegener Landstrich zwischen der Schutzdüne und den Wanderdünen' ('tasanko, syvällä sijaitseva maakaistale suojadyynin ja kulkudyynien välillä'). Sana esiintyy ennen kaikkea Kuurinmaan Nehrungin oloja käsittelevässä kirjallisuudessa ja kirjailija Ieva Simonaityten teoksissa. Sitä käytetään Sabaliauskasin mukaan myös entisen Itä-Preussin lähistöllä puhuttavassa murteessa tarkoittamassa erästä suomuuraimen kaltaista kasvia. Kurschatin liettualais-saksalainen sanakirja (1972, s.v.) antaa *pālvė*-sanalle 'Rubus chamaemorus' eli 'suomuuraimen' merkityksen; muita merkityksiä se ei tunnekaan. Sabaliauskasin mukaan *pälv*-juuri on suhteellisen laajalevikkoinen myös muinaispreussilaisessa toponymiassa: *Palwe*, *Palweniken*, *Popalwen*, *Sorpalwe*. G. Gerullis (1922:

232) mainitsee muinaispreussilaisten paikannimien yhteydessä murren sanan *palve*: »Provinzialismus 'wüste, baumlose Moosfläche'» ('autio, puuton suo-laikku'). Hänen tietonsa on ilmeisesti peräisin G. H. F. Nesselmannin teoksesta *Thesaurus linguae prussicae* vuodelta 1873, jossa annetaan lisäksi merkitykset 'unbeackertes Heide-land, ausgerodete Waldfläche, meist spärlich mit niedrigem Gestrüpp bestanden, nur als schlechte Viehweide benutzbar' ('viljelemätön nummimaa, raivattu metsäaukio, enimmäkseen vähäistä matalaa risuvarvikkoa kasvava, vain huonoksi karjanlaitumeksi kelpaava'). (S. 118.) Sabaliauskas mainitsee artikkelissaan lisäksi, että vartalo on tunnettu myös Itä-Preussin alueella puhuttavissa saksan murteissa: *Palwe* 'Umland, Heide-land, mit moosigem Gras und oft noch mit niedrigem Gestrüpp, meist Kaddig, bestanden, nur als (dürftige) Viehweide benutzbar' ('[kanervikko]-kangas, jossa kasvaa sammaleista ruhoa ja usein matalaa risuvarvikkoa, enimmäkseen katajaa, ja joka kelpaa vain [karuksi] karjanlaitumeksi'). Merkityksen selitys on lähes sama kuin Nesselmannin sanakirjassa. Sana on kirjattu myös Nehrungin kuurin murteen sanakirjaan: *palv* 'baumlose Weide, Heide' ('puuton laidun, nummi') (Kwauka – Pietsch 1977: 57).

Sabaliauskas pitää *palvē*-sanaa primaaristi muinaispreussilaisena. Saksan murteiden sanaa hän pitää lainana tästä kielestä, ja levikin perusteella hän on sitä mieltä, että myös liettuaan sana on tullut muinaispreussista. Kasvinimeksi se on saattanut kehittyä liettuaassa. Merkityksen kehitys 'tietynlainen maa-alue' > 'tällaisella alueella kasvava kasvi' ei ole mitenkään kummeksuttava; paralleeliksi Sabaliauskas esittää suomen balttilaislähtöistä *luhta*-sanaa vastaavan liettuan sanan, joka on liettuaassakin kehittynyt luonnonniityn nimestä kasvin nimeksi. Hän yhdistää *palvē*-sanana liettuan adjektiiviin *palvas* 'harmahtava, kellanvaalea, väritön' ('fahl, blassgelb, bleich') ja esittää liettuaasta paralleelleja värinimitysten ja maastotermien yhteyksistä, (esim. liett. *báltas* 'valkoinen' – *balà* 'suo, räme, liejukko'). Hän mainitsee, että J. Endzelin oli esittänyt jo vuonna 1942 tämän etymologiamahdollisuuden.

Itämerensuomen ja lapin *pälvi* voidaan äänteellisesti liittää vaikeuksitta balttilaiseen *palv*-vartaloon. Mikko Korhonen on rekonstruoinnut varhaiskantalaappiin asun **pelv̥e*: varhaiskantasuomen rekonstruktioasu on **pälve* (Korhonen 1981: 184). Siitä, että balttilaisten kielten takavokaalia itämerensuomessa vastaa etuvokaali, on muitakin esimerkkejä: *ätelä*, *ankerias* – *änkeriäs*, *rastas* – *rästäs*, *järvi* (Kalima 1936: 66; Nuutinen 1989: 497–503). Kantalapissa tapahtuneesta metateesista on niin ikään myös muita esimerkkejä (Korhonen 1981: 184). Odotuksenmukaista on, että balttilainen *-e*-vartalo edustuu itämerensuomalaisella taholla *e-*, *ä-* tai *eh*-loppuna (Kalima 1936: 82).

Semanttisesti balttilaiselta taholta kirjatut maastoon liittyvät termit ovat hyvin lähellä itämerensuomen ja lapin sanoja. Keskeiseltä vaikuttaa ympäristöstä poikkeavan kasvuttoman alan merkitys. Itämerensuomen ja lapin alueilla keväisten lumettomien paikkojen mielle on noussut etualalle.

Pälvi-sanan taustassa kannattaa kenties panna merkille sanan levikki sekä lainanantaja- että lainansaajataholla.

Sabaliauskas pitää liettuan sanaa muinaispreussilaisena. Olisiko varhaiskantasuomalaisilla ollut jossakin vaiheessa kosketuksia nimenomaan muinaispreussin äitimurteeseen? Yhtenäisen kantabaltin oletus on kiistanalainen. Entä millä alueella puhuttuun varhaiskantasuomen murteeseen sana lainautuu? *Pälvi* puuttuu kokonaan suomen lounaismurteista, suurimmasta osasta hämäläismurteita, pohjoisvirosta, liivistä, vatjasta ja vepsästä. Miten on tulkittava itämerensuomen levikki, johon liittyy vielä lappi? Onko se vain reliktilevikki?

LÄHTEET

- GERULLIS, G. 1922: Die altpreussischen Ortsnamen. Berlin und Leipzig.
KALIMA, JALO 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 202. Helsinki.
KORHONEN, MIKKO 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Helsinki.
KURSCHAT, ALEXANDER 1972: Litauisch-deutsches Wörterbuch. Thesaurus Linguae Litonicae, Band III. Göttingen.
KWAUKA – PIETSCH 1977 = PAUL KWAUKA – RICHARD PIETSCH: Kurisches Wörterbuch mit einer Einführung von Prof. Dr. Erich Hofmann. Berlin.
NESSELMANN, G. H. F 1873: Thesaurus linguae prussicae. Der preussische Vocabellvorrath, soweit derselbe bis jetzt ermittelt worden ist. Berlin.
NUUTINEN, OLLI 1989: *Järvi* – balttilainen laina. – *Virittäjä* 93: 497–503.
SABALIAUSKAS, A. 1974: Zur Herkunft von litauisch *pālvė*. *Zeitschrift für Slawistik*. S. 210–211. Band XIX. Berlin.
SKES = Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino 1955–78: Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–6. Helsinki.

Pälvi – ein baltisches Lehnwort

OLLI NUUTINEN

Das Wort *pälvi* (*pälven*) 'kleinere unbewachsene Stelle auf dem Acker; nicht abgebrannte Stelle im Schwendacker; schneefreie Stelle; Schneefleck (am Rand des Fjells)' (mit den Parallelformen *pälve*, *pälvä*, *pälveke*, *pälvänne*) ist neben dem Finnischen auch im Lüdischen, Olonetzischen, Südestnischen und Lappischen bekannt. Im Lappischen ist eine Metathesis zu beobachten, z.B. lpN *biew'lâ*. *Pälvi* kann lautlich mit dem in litauischen Mundarten auftretenden Wort *palvė* verbunden werden, das u.a. die Bedeutung 'Rubus chamaemorus ('die gelbe Himbeere, Molte-, Torfbeere') hat. Das gleiche Wort tritt auch als Landschaftsbezeichnung auf, u.a. mit der Bedeutung 'Ebene, tief gelegener Landstrich zwischen der Schutzdüne und den Wanderdünen'. Es begegnet ferner in altpreußischen Ortsnamen sowie in dem im Gebiet des ehemaligen Ostpreußen verbreiteten deutschen Dialekt, dort in der Bedeutung 'Urland, Heideland, mit moosigem Gras und oft noch mit niedrigem Gestrüpp, meist Kaddig, bestanden, nur als (dürftige) Viehweide benutzbar'. Für die litauischen Mundarten hat G. Gerullis die Bedeutung 'wüste, baumlose Moosfläche' aufgezeichnet. A. Sabaliauskas vertritt die Auffassung, daß das Wort aus dem Altpreußischen ins Litauische und Deutsche entlehnt wurde. Für die Entwicklung einer Land-

schaftsbezeichnung zum Pflanzennamen gibt es Parallelbeispiele; Sabaliauskas nimmt an, daß sich diese semantische Entwicklung im Litauischen vollzogen hat.

Die Vertretungen des Wortes *pälvi* im Ostseefinnischen und Lappischen lassen sich sowohl lautlich wie semantisch problemlos mit dem baltischen Stamm *palv-* in Verbindung setzen. Dafür, daß dem baltischen Hintervokal im Ostseefinnischen ein Vordervokal entspricht, gibt es weitere Beispiele, ebenso für die Metathesis im Urlappischen. In semantischer Hinsicht scheint die Bedeutung 'von seiner Umgebung abweichendes, unbewachsenes Gebiet' zentral gewesen zu sein. In den nördlichen Regionen trat die Bedeutung 'schneelose Stelle im Spätwinter' in den Vordergrund.

Die Verbreitung des Wortes verdient Beachtung. Hatten die Frühurfinnen gerade zum Urdialekt des Altpreußischen Kontakte? Im Ostseefinnischen fehlt das Wort in den südwestlichen Mundarten des Finnischen ganz und begegnet nur in einem kleinen Teil der Mundarten von Häme. Ebenso fehlt es im Nordestnischen, Livischen, Wotischen und Wepsischen. Wie ist diese Verbreitung im Ostseefinnischen, zu dem noch das Lappische hinzutritt, zu erklären? Handelt es sich nur um eine Reliktverbreitung?